

BİBLİYOGRAFYA :

el-Muvaṭṭaʿ, "Uḫūl", 1-17; Abdürrezzâk es-San'ânî, el-Muṣannef, IX, 271-491; X, 1-126; Buhârî, "Diyât", 5-43; İbn Mâce, "Diyât", 4-13; Ebû Dâvûd, "Diyât", 18, 20; Nesâî, "Kasâme", 33-34, 46-47; Taberî, Câmî' u'l-beyân (Şâkir), IX, 30-54; Mâveridî, el-Aḥkâmü's-sultâniyye, Kahire 1298, s. 219-233; İbn Hazm, el-Muḥallâ, X, 342-529; XI, 1-64, 347; Alâeddin es-Semerkandî, Tuḥfetü'l-fukahâ; Dimaşk 1964, III, 133-181; İbn Rüşd, Bidâyetü'l-muc-tehid, II, 401-424; İbn Kudâme, el-Muḡnî, Kahire 1947, VII, 758-836; Muhakkık el-Hillî, Şerâ' i' u'l-İslâm fi mesâ'il-i-ḥelâl ve'l-ḥarâm, Necef 1389/1969, IV, 245-292; a.m.f., el-Muḥ-taşarü'n-nâfi', Bağdad 1964, III, 319-333; Zey-lâi, Naşbü'r-râye, el-Mektebetü'l-İslâmiyye 1393/1973, IV, 364-369; Muttakî el-Hindî, Kenzü'l-ummâl, IX, 38; Emîr es-San'ânî, Sübûlû's-se-lâm, Beyrut 1407/1987, III, 244-253; Şevkânî, Neylû'l-eutâr, VII, 61, 68-72, 81-85, 224-227; Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, Bulâḡu'l-ereb, Bağdad 1314, II, 322-324; III, 18-19; a.m.f., "Uḫûbâ-tü'l-'Arab fi câhiliyyetiḥâ ve ḥudûdül-me'â-şî elletî yertekibühâ ba'ḍuhüm" (nşr. M. Behcet el-Eserî), MMİr., XXXV/2 (1404/1984), s. 2-85; Ali Sâdık Ebû Heyf, ed-Diye fi ş-şer' a-ti'l-İslâmiyye ve taḥṭikuhâ fi'l-kavânin ve âdâ-ti Mısr el-ḥadîsiyye, Kahire 1932; H. R. P. Dick-son, The Arab of the Desert, London 1949, s. 526-531; Bilmen, Kamus², III, 1-186; M. J. L. Hardy, Blood Feuds and the Payment of Blood Money in the Middle East, Beyrut 1963; J. Schacht, An Introduction to Islamic Law, Oxford 1964, s. 184-185; Muhammed Cevâd Maḡniyye, Fikḫü'l-İmâm Ca'fer eš-Şâdiq, Beyrut 1966, VI, 350-377; Cevâd Ali, el-Mufaṣṣal, V, 592-602; Ahmed Fethî Behnesi, el-'Ukûbe fi'l-fikḫi'l-İslâmî, Beyrut 1970, s. 150-167; a.m.f., ed-Diye fi ş-şer' a-ti'l-İslâmiyye, Kahire 1404/1984; Ahmed el-Husarî, el-Kıṣâs ed-diyât el-'iṣyânü'l-musellaḥ fi'l-fikḫi'l-İslâmî, Kahire 1973; M. Ebû Zehre, el-'Ukûbe fi'l-fikḫi'l-İslâmî, Kahi-re 1974, s. 606-640; Ebû'l-Meâti Hafız Ebû'l-Fütûḥ, en-Nizâmü'l-'ikâbiyyü'l-İslâmî, Kahire 1976; Abdülkâdir Üdeh, el-Teşr' u'l-cinâ' iyyü'l-İslâmî, Kahire 1977, I, 668-678; II, 261 vd.; Mohammad Muslehuddin, Insurance and Islamic Law, Lahore 1982, s. 23-29; Zühaylî, el-Fikḫu'l-İslâmî, VI, 297-410; Karaman, İslâm Hukuku, I, 135-137; İvaz Ahmed İdris, ed-Diye beyne'l-ukûbe ve't-ta'vîd fi'l-fikḫi'l-İslâ-miyyi'l-mukâren, Beyrut 1986; W. Robertson Smith, Kinship and Marriage in Early Arabia, London 1991; Abdullah Âlâ, "Diyetü ğayri'l-müslim", Aḡvâ' u's-şer' a, XV, Riyad 1404, s. 127-160; Pakalın, I, 468-469; T. H. Weir, "Di-ya", EI, I/2, s. 980-981; a.m.f., "Diyet", İA, III, 626-627; E. Tyan, "Diya", EI² (İng.), II, 340-343.

ALİ BARDAKOĞLU

DİYOJEN

Osmanlı Devleti'nde
Türkçe olarak yayımlanan
ilk mizah dergilerinin biri.

12 Teşrinisânî 1286'da (24 Kasım 1870) Teodor Kasab tarafından çıkarılmaya başlanmış, 183. sayısında imtiyazı iptal edilerek yayımı durdurulmuştur (29 Kâ-

nunuevvel 1288/10 Ocak 1873). Bu yayım döneminde dergi dört sayfa olarak 22. sayıya kadar haftada bir defa perşembe günleri, 23. sayıdan 147. sayıya kadar haftada iki defa bir süre salı-cuma, bir süre de çarşamba-cumartesi, 148. sayıdan sonra ise salı, perşembe ve cumartesi günleri olmak üzere haftada üç defa yayımlanmıştır. Hicrî 1289 Ramazanına (sy. 153, Kasım 1872) mahsus olarak her gün bir yapraklık ilâve çıkarmaya başlamışsa da mevcut koleksiyonlarında ilâveler bulunmadığından bunların ayrı boyunca devam edip etmediği bilinmemektedir.

Diyojen, Osmanlı basın tarihinde Türkçe olarak çıkarılan mizah dergilerinin dördüncüsü olmakla beraber mahiyeti itibarıyla ilk siyasî mizah dergisi özelliğine sahiptir. Çünkü bundan birkaç ay önce ardarda çıkarılmaya başlanan Terakkî Mizah (12 Safer 1287/14 Mayıs 1870), Asır Eğlence (Cemâziyelâhir 1287/Ağustos 1870) ve Terakkî Küçük Mizah (10 Şâban 1287/5 Kasım 1870) adlı yayınlar, hem gündelik gazetelerin paralı ilâveleri hem de fıkra ve nükteleri son derece soğuk ve seviyesiz yayın organlarıdır.

Teodor Kasab, Fransa'da edindiği mizah kültürü ve gazetecilik tecrübesiyle, çevresine maaşlı olarak topladığı o yılların en kuvvetli kalemleri sayesinde Diyojen'in devrin en yüksek tirajına ulaşmasını sağlamıştır. Kayserili bir Rum olan Teodor Kasab, çocuk yaşta gittiği İstanbul'da zekâsı sayesinde ilgisini çektiği bir Fransız tarafından Fransa'ya götürülmüş, eğitimi Paris'te görmüş, Alexandre Dumas'nın özel kâtipliğini yapmakla da Fransız yazar ve gazeteci muhiti içinde yetişmiştir. İstanbul'a dönüşünde Fransızca Diogène ve Rumca Momos adında birer mizah dergisi çıkarmış, ayrıca Türkçe Diyojen'i de yayımlamaya başlamıştır. Bu üç derginin yazarları ile makale ve fıkraları aynıdır. Osmanlılığı son derece bağlı olan Teodor Kasab, o yıllarda Rum ve Yunanlılar'la diğer azınlıkların ayrılıkçı hareketleri ve Osmanlı düşmanlıklarına karşı şiddetle mücadele etmiş ve Osmanlı ülkesinin müşterek unsurların el birliğiyle yükselceği fikrini müdafaa etmiştir.

Derginin yazarları, makale ve fıkralarını Teodor Kasab'ın tesbit ettiği doğrultuda kaleme alıyorlardı. Şinâsi'nin ölümünü duyurmak için Ebüzziyâ Tefvik'in kaleme aldığı yazıya attığı "Tevfik" im-

zası (sy. 52) ve gazete sahibinin "ilân" ve "ihtar" başlıklı yazıları (sy. 14, 19) dışın-da derginin bütün yazıları imzasızdır. Yazılardan bir kısmının kimlere ait olduğu, yazarlarının diğer gazete ve dergilerdeki makalelerinde bizzat belirtmeleri veya aynı konuyu işlerken Diyojen'deki yazılarından yaptıkları alıntıları yanında hâtıra ve özel mektuplarında zikretmeleriyle kesin olarak tesbit edilebilmiştir. Diyojen'in başlığı altındaki "Gölge Etme Başka İhsan İstemem" ibaresi, "Encümen-i Ülfet" makalesi (sy. 7), "Lugat" fıkraları (sy. 7, 9, 23 + 1), "Teşbihât" (sy. 15), "Nezaketin Öbür Ciheti" (sy. 28), "Sokakta" (sy. 31), "Akdemce Vuku Bulan Bazı Sehviyatın Sahihleri" (sy. 57), "Mizan" (sy. 57) ve "İki Taraftan Nedâmet" (sy. 58), "Lugat-ı Osmâniye'ye İlâve" (sy. 88), "Ecel-i Kaza" (sy. 167; Ebüzziyâ'nın piyesi hakkında tenkit) Âli Bey'e aittir. "Bir Yolcu Tarafından Mektup" (sy. 52) ve "Diyojen Tarafından İlân" (sy. 179) Ebüzziyâ Tefvik; "Matbuat" (sy. 36), "Tiyatro" (sy. 44), "Sadr-ı Sâbık Muteveffâ Âli Paşa Merhumun Vasiyetnâmesi" (sy. 51), "Serbest-i Matbûât" (sy. 54), "Vasiyetnâme" (sy. 59), "Vasiyetnâme Mahkemesinden" (sy. 61), "İhtar" (sy. 63), "Bulgar Meselesinin Hitâmı" (sy. 122), "Bulgar ve Hason Meselelerinin Neticesi" (sy. 123), "Haddin Varsa Bir Meslek Tut da Onda Devam Et!" (sy. 127), "Meraklı Bir

Diyojen gazetesinin 25 Mart 1287 ve 14 sayılı nüshasının ilk sayfası

Beyin Sevgili Kedisi Hakkında Söylediği Mersiye-i Mutehassirâne" (sy. 128), "Kedi Mersiyesine Erbâb-ı Kaleminden Bir Zâtın Nazîresidir" (sy. 132), "Kapitülasyonlar" (sy. 166) başlıklı yazılarla başlıksız olup daha sonra Ebûzziya Tefvîk tarafından tesbit edilen casusluğa dair makale (sy. 55) Nâmîk Kemal tarafından kaleme alınmıştır. Teodor Kasab ise tefrika olarak yayımlanan "Monte Kristo" romanını Fransızca'dan tercüme etmiş (sy. 66-123), bundan önce de Voltaire'in *Mikromega* adlı eseri dergide tefrika olarak verilmiştir (sy. 62-68).

Mahmud Nedim Paşa'nın azlinden sonra (31 Temmuz 1872) *Diyojen*'deki (sy. 124'ten itibaren) makale ve fıkraların büyük bir kısmının Nâmîk Kemal tarafından kaleme alındığı kabul edilir. Ancak Âli Bey'in *Diyojen*'deki mizahî yazı tarzı Nâmîk Kemal'inkine çok benzediğinden bazı yazıların kime ait olduğu kesin olarak tesbit edilememektedir. Kaleme aldıkları yazıların adları bilinmemekle beraber Menâpirzâde Nûri Bey ve Kayazâde Reşad Bey de yazı heyetinde bulunmuştur. Bu ekip Yeni Osmanlılar ruhunu ve daha önce bu yolda verdikleri mücadeleyi yazılarıyla devam ettirmiştir. Dergide işlenen konular arasında üzerinde ısrarla durulanların devrin dâhilî, siyasî ve sosyal olaylarıdır. O sırada Ermeni cemaati Hasonist-Antihasonist olarak ikiye ayrılmış, Rum ve Bulgar Ortodoks kiliseleri çatışmaya girmişti. Bu bakımdan patriklerin birbirlerinin mensuplarını aforoz etmeleri yanında tatlısı Frenkler'inin Paris belediyesini örnek alarak İstanbul belediyesini kurmaya ve şehre atlı tramvay şebekesi tesisine uğraşmalarının sebep olduğu yolsuzluklar ele alınıyordu. Gazetede okuyucu mektupları da "Bir Varka" başlığı altında verilmiştir. Yazı heyeti tarafından, o devirde tiyatrolarda oynanan yabancı piyeslerin tercümelerinin Türk cemiyet hayatı açısından uygun görülmediği, bunların yerine Türkçe telif eserler ortaya konması gerektiğini belirten ilk yazılar da burada yazılmıştır. *Diyojen* bir mizah dergisi olduğu halde sadece üç defa karikatür yayımlamıştır. Bunlar, Ermeni harfleriyle yayımlanan Türkçe *Manzûme-i Efkâr* gazetesinin sahibi Panosyan'la (sy. 74) atlı tramvay (sy. 121), sadâret ve hükümet değişmesiyle (sy. 123) ilgili karikatürlerdir.

Diyojen devrin bütün gazetelerinin aksine çok sade bir dil kullanıyor, yazısı

ağdalı olanlarla günlük konuşmalarına Fransızca kelimeler katma meraklılarını alaya alıyordu. Ayrıca azınlık ve tatlısı Frenkler'inin yayımladıkları gazeteler ve onların çıkarmaya uğraştıkları meseleler yanında Hidiv İsmâil Paşa'nın Mısır'ı ele geçirme çabalarına şiddetle karşı çıkıyordu. Dış politikada sürdürdüğü mücadelede ise o yıllarda görülen Rusya'nın Avrupa siyasetine hâkim olma teşebbüslerine karşı idi.

Diyojen'in makale ve fıkralarının hemen hepsi, memleketin siyasî ve sosyal hayatı hakkında mizahî üslûpta tenkit ve târizlerdir. Bu yazılar ve manzum taşlamalar mizah havasında olmasına rağmen devrin anlayış ve tenkide tahammül sınırlarını aşan ağırlıktadır. Bu yüzden de matbuat müdürlüğü zaman zaman dergiyi ihtarlarla bulunmuştur. Hükümet bu ihtarlar uylmadığını ileri sürerek dergiyi dört defa kapatmış, beşincide ise imtiyazını iptal ederek yayımını yasaklamıştır. İlk kapatılma süresi elli gündür. 4. sayıda çıkan, Bağdat'ı ziyaret eden İran şahının maiyetinin 10.000 insan ve 20.000 hayvandan ibaret olduğunu belirten mizahî yazıda "mübalağada bulunmak" suç sayılmıştır. İkinci kapatılma on iki gün sürmüştür. 14. sayıdaki "konağın su hazinesinin boşalmış ve farelerin dolmuş olduğu" fıkrası "devlet hazinesinin kastedilmesi" şeklinde yorumlanınca gazete kapatılmıştır. On bir günlük üçüncü kapatılma, 129. sayıda Fransız basınından tercüme edilen, "bir Fransız kızının kendisine kazık cezası uygulayarak intiharı"nı nakletmesi sebebiyledir ve bu haber "âdâba mugayir" sayılmıştır. Dördüncü kapatılma ise iki aylıktır. 123. sayıda "Bulgar ve Hason Meselelerinin Neticesi" adlı makalede, hükümet icraatına dair mizahî yazı ve aynı nüshada gazetelerin iktidardan uzaklaştırılanları (Mahmud Nedim Paşa kabinesi) kötölemesi ve yerlerine getirilenleri (Midhat Paşa kabinesi) methetmesi âdetini kınayan karikatür "hükümete dokunacak tezyif makalesi ve resmi" sayılmıştır. Beşinci kapatılma ve imtiyazının iptali ile yayımının durdurulması ise 179, 180 ve 182. sayılarda, mizahî olarak Mısır Hidivi İsmâil Paşa ve Rus Çarı Aleksandr ağzından birbirlerine ve Rusya Hariciye Nâzırı Gorçakof ağzından Türkiye sefiri İgnatîyev'e yazılan mektupların "tanınmış kimselerin haysiyetine dokunmuş olduğu" kanaatine varıldığından 183. sayıda olmuştur.

Mizahî yazılarıyla hükümetin yanlışlıkları, huzursuzluğa yol açan icraatı ve suistimaller hakkında halkın gözünü açmak hususunda derginin yapmış olduğu hizmeti o devirde ciddi basın yapmamıştır.

İstanbul'da Beyazıt Devlet, Atatürk ve Hakkı Tarık Us kütüphanelerinde bulunan *Diyojen* koleksiyonu, devrin sosyal hayatındaki çeşitli meseleler, memleketin karşı karşıya bulunduğu tehlikeler, bir kısım azınlık ve Türk basını temsilcisinin cehalet ve hıyanetlerini ortaya koyması ile hükümetin basın hürriyeti anlayışı konusunda fikir edinilecek son derece önemli bir kaynaktır.

BİBLİYOGRAFYA :

Diyojen Koleksiyonu (İstanbul 1870-1872); Ebûzziya Tefvîk, *Salnâme-i Hadîka*, İstanbul 1290, s. 84; a.mlf., *Yeni Osmanlılar Tarihi* (haz. Ziyad Ebûzziya), İstanbul 1973-74, II, 176, 178, 180-186; III, 125, 477, 484, 492, 493; Süleyman Şevket, *Güzel Yazılar*, İstanbul 1923, IV, 36, 39; Selim Nûzhet [Gerçek], *Türk Gazeteciliği*, İstanbul 1931, s. 52; Mustafa Nihad [Özön], *Nâmîk Kemal ve İbret Gazetesi*, İstanbul 1938, s. 4-14, 50; Ahmet Hamdi Tanpınar, *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul 1956), İstanbul 1988, s. 357; *Nâmîk Kemal'in Husûsî Mektupları* (haz. Fevziye Abdullah Tansel), Ankara 1967, I, 235, 236; (1969), II, 131-132; (1973), III, 187-323; Fuad Süreyya Oral, *Türk Basın Tarihi*, İstanbul 1968, I, 129; M. Nuri İnüçur, *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul 1982, s. 245, 246; İhsan Sungu, "Diyojen", AA, I, 339-341; R. Ekrem Koçu, "Diyojen Gazetesi", *İst.A*, IX, 4630-6432; "Diyojen", *TDEA*, II, 359-360.

ZİYAD EBÜZZİYA

DİYÜBEND

(دیوبند)

Hindistan'da
Utar Pradeş eyaletinin
Şehârenpûr idarî bölgesinde
Dârûlulûm adlı İslâmî eğitim ve
öğretim kurumuyla tanınan
bir yerleşim merkezi
(bk. DÂRÜLULÛM).

DİZDAR

(دزدار)

Türk-İslâm devletlerinde
kale muhafazası ve idaresinden
sorumlu görevli.

"Kale, hisar" anlamına gelen Farsça *diz* kelimesinden türetilmiştir. Kale muhafızlarının kumandanı durumunda bulunan dizdar, Türk-İslâm şehirlerinde kalenin sadece bir askerî mevki olmaktan çıkması ile askerî görevinin yanı sıra